

Recenzje

Michael A. Hogg, Danielle L. Blaylock (red.)
Extremism and the psychology of uncertainty
 Malden, MA: Wiley-Blackwell 2012, ss. 328

W pracach socjologicznych i psychologicznych od dawna łączono wzrost znaczenia ruchów ekstremistycznych z kryzysami społecznymi i czasami transformacji systemowej. Książka autorstwa Michaela A. Hogga oraz Danielle L. Blaylock, zatytułowana *Extremism and the psychology of uncertainty*, wydana przez Wiley-Blackwell w 2012 r., podejmuje próbę wyjaśnienia postaw i zachowań ekstremistycznych poprzez analizę społecznych i indywidualnych konsekwencji poczucia niepewności. W pracy tej przedstawione zostały modele teoretyczne różnego zasięgu, które pozwalają z jednej strony przyjrzeć się empirycznym weryfikacjom postulatów sprzed wielu dekad, z drugiej zaś – zapoznać się z nowatorskimi ujęciami prezentowanego problemu oraz z mechanizmami poznawczymi i motywacyjnymi, wyjaśniającymi związek poczucia niepewności i zagrożenia z ekstremizmem politycznym. Dzięki prezentowanej monografii mamy możliwość przeanalizowania wniosków płynących z najnowszych badań uznanych już naukowców oraz obiecujących młodych badaczy. Z uwagi na różnorodność poruszanych tematów oraz ich społeczną aktualność jest to ważna pozycja na rynku wydawniczym.

Książka składa się z 16 rozdziałów, podzielonych na trzy główne części. Pierwsza część, „Theories and Concepts”, zawiera sześć przeglądowych rozdziałów, pozwalających zapoznać się z najważniejszymi teoriami dotyczącymi wpływu poczucia niepewności i braku kontroli na przekonania polityczne i zachowania społeczne. Rozdział pierwszy, którego autorami są Arie Kruglanski i Edward Orehek, zawiera przegląd badań nad potrzebą domknięcia poznawczego. W rozdziale książki „Extremism and the psychology of uncertainty” nacisk położono na zapoznanie czytelnika z rezultatami badań związanych z ekstremizmem politycznym. Omówiono związki potrzeby domknięcia poznawczego z faworyzowaniem grupy własnej oraz jej wpływ na reakcje związane z atakami terrorystycznymi. Rozdział drugi, autorstwa Michaela Hogga, przybliży czytelnikom badania nad podejściem, które w wolnym tłumaczeniu można ująć jako teorię tożsamości z niepewności (*uncertainty-identity theory*). Ujmuje ono redukcję niepewności jako główną siłę motywującą w rozwoju tożsamości społecznej. Badania Hogga ukazują, że długotrwałe lub wyjątkowo silne poczucie wieloznaczności i niepewności może motywować jednostki do angażowania się w ruchy ekstremistyczne. Rozdział trzeci, napisany przez Dominica Abramsa, zawiera rozważania nad przewrotnym (z pozoru) założeniem, że ekstremizm i niepewność są zjawiskami normalnymi i pożytecznymi. Abrams postuluje, że zamiast statystycznego spojrzenia na ekstremizm, należy spojrzeć na to zjawisko „czysto” społecznie, i dowodzi, że ludzie potrzebują ekstremizmów, gdyż pozwalają im one określać nieprzekraczalne granice akceptacji zachowań i wyznaczać dopuszczalne normy. W czwartym rozdziale Travis Proulx przybliży czytelnikom model utrzymywania sensu/znaczenia (*meaning maintenance model*). Zgodnie z założeniami zarówno filozofii egzystencjalnej, jak i współczesnej eksperymentalnej psychologii egzystencjalnej, poczucie sensowności otaczającej nas rzeczywistości jest uważane za główną siłę motywującą człowieka. Zagrożenie dla tej spójności i sensow-

ności świata, czyli wszelkie zaburzenia sugerowanych i oczekiwanych przez nasze mentalne reprezentacje związków między zjawiskami, powoduje, że podejmowane są próby odbudowy sensu. Próby te mogą się przejawiać zarówno silniejszymi związkami z grupą, jak i mniejszą wyrozumiałością dla normatywnych transgresji. W rozdziale piątym, którego autorami są Kees van den Bos i Annemarie Loseman, został zaprezentowany przegląd badań nad znaczeniem obrony wartości i norm kulturowych oraz wpływem poczucia osobistej niepewności na wzrost przywiązania to tych norm i wartości. W ostatnim rozdziale części pierwszej John Jost i Jaime Napier opisują model wiążący polityczny konserwatyzm z zagrożeniem niepewnością. Przywołują badania Josta i współpracowników ukazujące m.in. że unikanie niepewności i podwyższone poczucie zagrożenia wiązały się z konserwatyzmem politycznym, ale nie z ekstremizmem ideologicznym.

Druga część książki, zatytułowana „Individuals and Grups”, przybliży mechanizmy opisujące, w jaki sposób ludzie radzą sobie z poczuciem niepewności – czy to jako niezależne jednostki, czy jako członkowie różnych grup społecznych. W części tej poruszane są między innymi zagadnienia związku silnego poczucia niepewności z ryzykownymi i szkodliwymi dla zdrowia zachowaniami wśród młodzieży, motywowanymi chęcią nabycia rozpoznawalnej tożsamości i zdobycia aprobaty rówieśników (rozdział siódmy, autorstwa Jasona Siegela i współpracowników) oraz związku szeroko definowanego fetyszyzmu z łagodzeniem egzystencjalnej niepewności i lęku przed śmiercią (rozdział ósmy, autorstwa Marka Landaua i współpracowników). Rozdział dziewiąty, którego autorem jest Ian McGregor i współpracownicy, bazując na teorii reaktywnej motywacji do dążenia (*reactive approach motivation*) przedstawia badania ukazujące, iż w warunkach lękowej niepewności wzbudzana jest potrzeba natychmiastowego zaangażowania się w cel oparty na zaktywizowanych i poznawczo łatwo dostępnych ideałach (np. religijnych) lub ideologiach. Rozdział dziesiąty, autorstwa Rogera Giner-Sorolla, Bernhards Leidnera i Emanuela Castano, dotyka zagadnienia przemocy międzyludzkiej i roli, jaką dążenie do (moralnej) pewności odgrywa w procesie dehumanizacji członków grup obcych. W rozdziale jedenastym Todd Pittinsky przedstawia radykalnie odmienne konsekwencje poczucia niepewności i odnosi się do tego, w jakich warunkach ludzie angażują się w pozytywne zachowania w stosunku do członków grup obcych.

Część trzecia prezentowanej książki, „Groups and Society”, zawiera pięć rozdziałów poruszających kwestie społecznych konsekwencji niepewności i radykalizacji postaw. W rozdziale dwunastym Christopher Federico i Grace Deason dokonują przeglądu przyczyn dążenia do zachowania społecznego *status quo* i niechęci do minimalizowania nierówności społecznych. Rozdział trzynasty, którego autorką jest Jennifer Merolla i współpracownicy, prezentuje wzajemne powiązania pomiędzy autorytaryzmem, potrzebą domknięcia poznawczego i poczuciem zagrożenia. Viviane Seyranian, autorka rozdziału czternastego, analizuje dynamikę funkcjonowania ekstremistycznych przywódców grupowych. Seyranian prezentuje, w jaki sposób osoby u władzy mogą używać poczucia niepewności jako narzędzia mobilizacji poparcia czy wzmocnienia tożsamości społecznej członków grupy własnej (np. poprzez podkreślanie niestabilności społecznej, przeszacowywanie zagrożenia ze strony innych grup czy stygmatyzowanie członków mniejszości). W rozdziale piętnastym Fathali Moghaddam i Karen Love opisują funkcjonowanie współczesnych grup fundamentalistów islamskich i wskazują, że zaangażowanie się w dokonywanie aktów terroru można spozstrzegać jako reaktywny mechanizm, wynikający z sytuacji długotrwałego poczucia niepewności i braku kontroli oraz z dążenia do odbudowy tradycyjnie pojmowanej tożsamości muzułmańskiej. Ostatni rozdział, szesnasty, autorstwa Ervina Stauba, koncentruje się na mechanizmach wyjaśniających związek poczucia niepewności z ekstremalnymi aktami

przemocy – masowymi zbrodniami i ludobójstwami. Autor podejmuje próbę integracji badań nad społecznymi konsekwencjami braku poczucia pewności i jednoznaczności.

Zaletą książki *Extremism and the psychology of uncertainty* jest to, iż teksty w niej zawarte wyraźnie ukazują, jak zróżnicowane mogą być mechanizmy psychologiczne związane z poczuciem niepewności. Z uwagi na fakt, że większość rozdziałów w tej pracy przedstawia przegląd wcześniejszych badań, prezentowana pozycja wydawnicza wydaje się szczególnie ważna dla osób, które nie zapoznają się regularnie z najnowszymi doniesieniami z badań nad ekstremizmem i nad mechanizmami związanymi z poczuciem niepewności. Jednak wielość prezentowanych perspektyw badawczych i proponowanych mechanizmów wyjaśniających wzajemne powiązania między poczuciem niepewności, reakcjami kompensacyjnymi oraz konsekwencjami społecznymi bezkompromisowego dążenia do radykalnych rozwiązań powinna zadowolić również tych czytelników, którzy znają wcześniejsze publikacje zaproszonych do współpracy autorów. Prezentowane rozdziały pozwolą im ustrukturyzować dotychczasową wiedzę i się zapoznać z analizami wzajemnych powiązań między dotychczas prezentowanymi teoriami.

Na koniec chciałbym podkreślić to, co według mnie stanowi największą wartość tej książki – mianowicie próba zaprezentowania ciekawych propozycji zintegrowania różnych nurtów analiz teoretycznych i empirycznych oraz zaproponowanie teorii średniego zasięgu, tak potrzebnych we współczesnej psychologii.

Tomasz Besta
Uniwersytet Gdański